

ALUELOMAKE

Aluetyyppi

Kirkonkylä

alue-id 1

Kuvaus

Kuhmalahden kunta on muodoltaan pitkänomainen n. 30 km pitkä ja leveimmillään n 13 km. Kunnan halkaisee Kangasala-Kuhmoinen maantie 325, jonka varrelle kyläkeskukset sijoittuvat. Isonpennon kylä sijoittuu Vähänpennon kylän itäpuolelle ajettaessa lännestä Kangasalta Kuhmoisiin. Pentojoessa kulkevaa kylien rajaa ei kylän historiaa tuntematon voi enää tunnistaa. Isonpennon kylän erottaa kirkonkyläksi ja kylän keskustaksi lähinnä kaupan, kunnalliskodin ja kirkon asemasta keskustassa. Kuhmalahdentie kulkee kirkonkylän läpi suorana. Tien eteläpuolella on metsäinen alue ja pohjoispuolella Längelmäveden suuntaan peltojen keskellä olevien mautilojen alue. Isonpennon keskustassa maaston muoto nousee kirkolle, joten kirkko ja sen tapuli näkyvät hyvin kaukonäkymissä lännestä lähestyttäessä. Idästä lähestyttäessä kirkko ja sen ympäristö eivät näy yhtä hyvin. Näkymiä estävät osin kirkon ympäristön vanhat puut ja puurivi, mutta tieltä erityisesti sen läheisyyteen istutettu nuori koivikko. Keskustassa päätiet ovat Ison-Pennontie etelään, Kirkkotie kirkolle, Kivisalmentie länteen ja Kuhmalahdentie keskustan halki (maantie). Liikenteen solmukohtia ovat Kuhmalahden- ja Ison-Pennontien risteys, Kirkko-, Knaapin- ja Kivisalmentien risteys, Kuhmalahden- ja Lehtitien risteys sekä Kuhmalahden- ja Maljastentien risteys. Maisemallisesti keskeisellä paikalla ovat kirkon ympäristö ja Kirkkotien miljö.

Yhtenäisiä aluekokonaisuuksia ovat Kirkkotien asutus, Kuhmalahdentien varressa kaupan ja huoltamon palvelut, Ison-Pennon- ja Soittolantien mäen torpat sekä Ison-Pennontien varteen muodostunut uudempi asuinalue. Kylätien ns. raitin ja torppien alueella on vielä perinteiset ominaispiirteet tunnistettavissa. Lehtitien varren torppien asutus on tunnistettavissa enää tien alkupäässä Ketolan paikalla "Keto Kallen torpasta" ja tien linjauksesta. Salokankaantien alkupäässä ja tien varressa on tunnistettavissa vielä 1900-luvun alun mäki-asutus kiinteistöillä Haavisto, Kallio ja Haapakallio. Näistä Haavisto (Salokankaantie 39) on säilynyt parhaiten 1900-luvun alkupuolen miljöön mukaisena. Mustikan ja Harhalan torppien miljöö on säilynyt siten, että rakennuksista ja ympäristöstä tunnistaa vielä torppien aikaisen asuinpaikan. Ala-Knaapin pihalta lähtevän Knaapintien varressa on säilynyt Ala-Knaapin 1930-luvun aikainen kuivuri (Ns. Tiirikan kuivuri), joka enää kertoo vanhan riihen ja polun paikan. Omaleimaisin kirkonkylän keskustan miljöö vanha kylänraitti ja kirkon perinteinen yhteys on vielä tunnistettavissa erityisesti Kirkkotien itä- ja länsipäässä sekä tien linjauksesta. Kirkon perinteisestä ympäristöstä viestittävät vielä laajat peltoaukeat, vanha kiviaita, kirkkomaan portit, vanha hautausmaan paikka ja sen yksittäispuut sekä itäsivun puurivi. Vanha kellotapuli on edelleen maiseman kiintopiste kaukonäkymissä ja kirkon sekä Isonpennon kylän maamerkki.

Historia

Kuhmalahden kirkonkylän varhaisimmasta toiminnasta kivikaudelta kertoo mm. irtolöytö tasatalta Ala-Knaapin torpparihaan pellolta. Pysyvämpää asutusta varhaiseen Pennon kylään alkoi muodostua eränkävyn ja varhaisen maanviljelyn myötä keskiajalla 1300-luvulta alkaen. 1500-luvun asiakirjoissa mainitaan Pento niminen kylä (vuodelta 1510). Maakirjoissa Isonpennon kantatalot esiintyvät henkilönnimillä 1540-luvulta, kuten Seppälä ja Kukko. Knaapi kantatalon nimenä (isäntä Lauri Hettu 1540-) 1540-luvulta viittaa sen sijaan sotilastehtäviin (talonpoikaisratsumies tai huovi). Knaapin talosta toimitettiinkin vuonna 1604 alkaen ratsupalvelusta. Peltoja raivattiin aluksi metsiin kaskeamalla alaville ja suojaisille usein etelään vietäville paikoille. Eränkävijöiden ajalta ei ole löydetty merkkejä.

ALUELOMAKE

Mutta perimätiedon mukaan Kirkkotien varressa Ala-Knaapin tien ristillä olevaa kiveä on sanottu eränkävijöiden raja- tai merkkikiveksi. Kivi on tuotu paikalle kauempaa ja siinä on oltu näkevinään uurrosmerkkejä. Kiveä ei tiettävästi ole tutkittu, eikä tietoa ole vahvistettu.

Isonpennon kirkonkylää koskeva luonnonmullistus vuonna 1604 oli Iharin uoman puhkeaminen ja Längelmäveden uoman muuttuminen, mikä laski veden pintaa nelisen metriä. Ennen vuotta 1604 vesiraja kulki Isonpennon kohdalla nykyisen kirkon, Yli-Knaapin ja Ala-Knaapin pihojen pohjoispuolitse. Kirkkotien varteen kylänraitille 1600-luvulla muodostunut kantatalojen tiivis rivikylä rakennuksineen muodostui suotuisalle paikalle entisen rannan töyräälle pääosin vedenpinnan laskemisen vaikutuksesta. Vesijättö muodosti niiden pohjoispuolelle rantaniittyä, jota hyödynnettiin. Peltoviljely yleistyi voimallisen raivaamisen myötä 1700-luvulla ja jatkui 1800-luvulla. Toinen merkittävä muutos Längelmäveden veden korkeuteen sattui 1800-luvun alkupuolella. Vedenpinta laski Kangasalan Kaivannon kanavatyömaalla vuonna 1830 sattuneen maan murtumisen myötä. Längelmäveden pinta laski näiden tapahtumien johdosta kaikkiaan noin kuusi metriä. Vesijättöä tuli käyttöön viljely ja laidunmaaksi kylän kantatalojen käyttöön erityisesti 1700-1800-luvulla. Isojako (kartta vuodelta 1763) 1700-luvun lopulla ei muuttanut vielä merkittävästi Isonpennon rivikylän tai palstojen muotoa. 1900-luvulle tultaessa kylässä suoritettiin isonjaon tarkistustoimitus vuosina 1902-08 (toimitus 1905). Silloin kantatalojen rivikylä hajotettiin siirtämällä suurin osa kylän raitin ja silloisen Tampereen maantien varresta toisaalle kylään ja ns. Niemen alueelle. Kylän kantataloja 1900-luvun alussa olivat Ala- ja Yli-Knaapi, Seppälä, Ala- ja Yli-Kukko, Ylä- ja Ala-Kanila ja Peltola. Ala- ja Yli-nimitykset kertovat toisiaan liki, usein perätysten, kapealle lohkolle sijoittuneista halotuista taloista.

Isonpennon kylä ja Kuhmalahden kirkonkylän keskusta sijoittui 1900-luvun vaihteessa kirkon läheisyyteen, Kirkkotien ja Tampereelle vievän silloisen maantien varteen - nykyisen Ison-Pennontien alkupäähän. Kuhmalahden kunnan palvelujen keskuksena oli 1900-luvun alussa pääasiassa Vehkapuntari. 1950-luvulta alkaen kuntakeskus on sijainnut Pohjan kylässä. Isonpennon kirkonkylän asemaa on korostanut maantien varressa maisemallisesti keskeisellä paikalla ollut kirkon miljöö, kylänraitin eli Kirkkotien varrella olleet palvelut (kauppa, leipomo, posti), maantien varrella asuneet käsityöläiset ja kansakoulu tiiviinä keskittymänä.

1900-luvun vaihteessa kylä voidaan nähdä sille luonteenomaisten alueiden mukaan. Alueiden ominaispiirteitä korostivat Längelmävesi, joet, tiet ja polut, kirkko, kylänraitin ja maantien asema sekä pellot, niityt ja joet. Joista tärkeimmät olivat Pentojoki, joka oli Vähän- ja Isonpennon kylien rajajoki (Karhuojan haara) sekä Karhuoja. Karhuojan väitetään perimätiedon mukaan saadun nimensä siitä, että ojasta olisi muinoin löydetty kuollut karhu. Kirkonkylän kulttuurimaiseman muokkasi pääosin ihmisen toiminnot kuten rakentaminen, kaupankäynti ja maanviljelys. Miljöökokonaisuuksina voidaan nähdä: 1. kirkon ympäristö hautausmaineen; 2. Kirkkotien eli silloisen maantien ja kylänraitin varren kantatalot viljelyksineen sekä Peltolan kestiekievari (ennen siirtoa vuonna 1908); 3. Tampereen maantien varressa mäellä oleva torppien ja käsityöläisten alue; 4. mäen laella kulkeva polku (nyt Soittolantie), kansakoulun ympäristö ja kanttorin asuinpaikka Soittola; 5. Tampereelle johtavan maantien varressa etelämpänä mm. raatari Aino Palmuselan (raatari Palmgrenin tytär) ”Ojalan mökki” ja Kylviveräjän sekä Perhon (Perhonvuori) pientilat; 6. torpat (”Laaksonen ja Lehti”) kirkolta etelään vievän karjapolun varrella (nyt Lehtitie) ja Mustikan

ALUELOMAKE

sekä Harhalan torpat polun päässä; 7. nykyisen Salokankaantien varrella mäen laella oleva pirttien muodostama mäkiasutus. Kylän kantatalojen siirron jälkeen Kirkkotien raitilla ja maantiellä vilkastutti elämää vielä Vuorisen kauppa ja Järvisen leipomo 1900-luvun alussa. Osuuskauppa ja posti tulivat raitin länsipäähän 1920-luvulla (toisiaan vastapäätä). Kylätien keskivaiheilla Yli-Knaapin eteläpuolella oli lisäksi Kuhmalahden Säästöpankki. Pankkirakennus näkyy vielä 1960-luvun alun ilmakuvassa.

Kylän varhaisimmat polut olivat kantatalojen, torppien, myllyjen, koulun, kirkon ja kauppojen välillä sekä karjan muokkaamia polkuja metsälaitumien suuntaan. Karjan metsälaitumia olivat erityisesti Harhalan ja Mustikan torppien suunnalla, mutta myöhemmin sotien jälkeen myös Vanhakylän metsässä Karhuojan pohjoispuolella. Kylän myllyistä vanhin lienee ollut Ison- ja Vähänpennon kylien rajalla Pentojoessa Myllymäellä sijainnut vesimylly 1700-luvun lopulta, joka tunnettiin 1800-luvulla lopulla paikalla olleen tilan mukaan ”Kolarin myllynä”. Kylän toinen mylly 1800-luvun lopulla oli ns. ”Mäkisen mylly” (rakentaja vuonna 1872 mylläri Erik Lindroos), joka oli tuulimylly Karhuojan läheisyydessä ja vuonna 1947 rakennetun uuden kansakoulun paikalla. Mäkisen mylly toimi vielä 1900-luvun alkupuolella. Päätie 1800-luvulla oli huonokuntoinen maantie Kuhmoisista Kangasalle ja Tampereelle. Maantie kulki kirkon pohjoispuolitse kiviaidan viertä, jatkui raitilla rakennusten välissä ja kääntyi etelään nykyisen tielinjan mukaan Ison-Pennon tielle mäelle. Tästä muistona on säilynyt vanha kilometripylväs Ison-Pennontien alkupäässä. Osuuskaupan ja postin kohdalla maantie haarautui länteen Kivisalmiin. Tampereen maantien ja peltojen reunoilla oli pisteaitaa kylän keskustassa. Merkittäviä polkuja olivat: Ala-Knaapin pihan lävitse kulkenut yhteys torppien haan kautta Karhuojalle (silta Vanhakylän puolelle); polku kyläkeskustassa mäellä länsi-itä-suuntaisesti torppien ja kansakoulun kautta Salosen kaupalle ja uuden hautausmaan eteläpuolitse jatkuen itään kohti Peltolaa sekä karjapolku kirkon ja Salosen kaupan sivuitse etelään Harhalan suuntaan.

Kuhmalahden tieolot Kangasalle ja Tampereelle olivat pitkän huonot. Liikennöintiä helpotti 1950-60-luvun vaihteessa valmistunut maantie 325 Kangasalta Kuhmoisiin. Isonpennon kauppaja 1900-luvun vaihteessa olivat J. Vuorisen, B. Salosen ja Rantasen kaupat kirkonkylän keskustassa. Salosen kauppa toimi vielä 1920-luvulla. 1920-luvulla Kirkkotiellä oli lisäksi Järvisen leipomo ja Kuhmalahden uusi Osuuskauppa. Käsityöläiset keskittyivät kirkonkylän keskusta maantien varteen nousevalle mäelle teiden risteykseen. Mäellä nykyisen Ison-Pennontien ja Soittolan tien läheisyydessä asuivat mm. Kelloseppä Oskari Lähde (vaimo Aliina ompelija), peltiseppä ja soitinrakentaja Eino Ahonen. Kylän puuseppä Vihtori Lähde asui kirkolta etelään vievän karjapolun varrella lähellä Harhalan torppaa. Kylän raatari Abel Palmgren asui Ala- Knaapin tilalta pohjoiseen ja Karhuojalle vievän polun varrella. Kylällä oli 1900-luvun vaihteessa lisäksi nahkuri, suutari ja seppä. Koulu toimi 1800-luvun lopulta mm. Peltolan talossa ja myöhemmin vuonna 1891 kansakoululle saatiin ostettua tontti Ylä-Knaapin rusthollin tiluksista kirkonkylän keskustassa mäeltä. Koulu rakennettiin vuonna 1892 ja se toimi aina uuden kirkonkylän kansakoulun valmistumiseen vuoteen 1947 asti. Koulun pihan itälaidalla oli iso navetta ja pihalta etelään kulkevan kiviaidan viertä oli polku Soittolan pihapiiriin. Soittolan pihapiirissä oli asuinrakennus, aitta ja navetta, joista on säilynyt tähän päivään vain aitta. Soittolassa asui 1900-luvun alkupuolella mm. haavuri Hermann Hurstila. Soittolasta etelään laskevalla metsäisellä rinteellä oli koulun ja mm. Lehden tilan isot maakellarit.

Kuhmalahden nykyinen kirkko rakennettiin vuonna 1845-46 julkisesta rakentamisesta

ALUELOMAKE

vastanneen intendentinkonttorin laatimien piirustusten mukaan (arkkitehti E. Lohrman). Ensimmäinen kirkko Kuhmalahdelle rakennettiin 1660-luvulla (kappalaisen virakatalo Vähänpennon Paunula vuodesta 1656). Toinen kirkko rakennettiin vuonna 1780, mutta se tuhoutui tulipalossa. Toisen kirkon aikainen kellotapuli vuodelta 1782 (kirkonrakentaja Matti Åkerblomin pystyttämä) on säästynyt kirkkomaan kiviainan ja portin tuntumassa. Nykyinen kolmas kirkko on pitkäkirkko (kolmilaivainen lehtereillä) ja ulko- sekä sisäasultaan se oli alkujaan 1840-luvun uusklassismin ja empiren tyylin mukainen. Ajalle tyypillistä oli yhdistää klassisen arkkitehtuurin elementtejä renessanssista barokkiin ns. vapaasti: kirkkorakennuksissa käytettiin mallina erityisesti barokkiajan faiaaleja, kartiomuotoisia pikkutorneja sekä arkkivolttikaaria. Kuhmalahden kirkossa näitä olivat kulmatornit (purettu) ja ikkunoiden kaaren muotoiset kehyslistat detaljeineen. Intendentinkonttorin suunnitteleminen kirkkojen mallit Suomeen tulivat pääasiassa Pietarista ja Saksasta. Kirkon rakennustyyliä ei voi rinnastaa usgotiikkaan 1840-luvulla Suomen oloissa. Tämän ovat ilmeisesti tulkinneet myös myöhempiä muutoksia kirkkoon suunnitelleet arkkitehdit, sillä erityisesti sisäasua muutettiin 1920-luvulla ja myöhemmin 1960-luvulla enemmän klassisistiseksi tyyliään. Tämä tehtiin valitettavasti aikalaisnäkemysten ja suunnitteluperiaatteiden mukaan, eikä seuraamalla kirkon alkuperäistä rakennustyyliä ja malleja. Kirkon itäpuolella oli 1900-luvun alussa vanha kirkkomaa ja hautausmaa kiviainan ja porttien ympäröimänä. Vuonna 1911 perustettiin uusi hautausmaa maantien eteläpuolelle kirkolta vähän Pohjan suuntaan. Uuden hautausmaan yhteydessä oli pieni rakennus vainajien valmistelua varten obduktiohuoneen tapaan.

Isonjaon järjestelyn myötä 1900-luvun alussa siirretyt Ala- ja Ylä-Kanilan tilat siirrettiin toistamiseen myöhemmin muualle kylään. Ala-Kanila siirtyi nykyisen Kanilan paikalle (Kanilantie 13). Tilalla on 1930 -40-luvun aikaiset tilarakennukset. Kylään rakennettiin 1940-luvulta joitakin asutustiloja, jotka sijaitsivat hajanaisesti kylän alueella. 1960-luvun vaihteessa kirkonkylän miljööseen vaikuttaneita muutoksia olivat vanhainkodin (Kuhmalahti-Sahalahti kuntien yhteinen) rakentaminen, Osuuskaupan uuden myymälän rakentaminen vuonna 1959 ja Shell huoltamon rakentaminen kaupan viereen vuonna 1966. Osuuskauppa toimii edelleen kyläkauppana ja rakennus on säilynyt hyvin 1960-luvun vaihteen rakennustyylin mukaisena (rapattu ulkoasu ja ajan kaupparakennuksille tyypillinen aukotus). Vanha kansakoulu mäeltä purettiin kunnalliskodin rakentamisen yhteydessä. 1950-luvulla Kivisalmientien alkupäässä toimi Osuuskaupan lisäksi ns. Perttulan kauppa. 1950-luvulla rakennettu Perttulan kauppa- ja asuinrakennus on nyt asuinrakennuksena. 1970-luvulla Vähänpennon taidepappilan taidetoiminta ja taidenäyttelyt elävöittivät kunnan kulttuuritoimintaa. Kuhmalahden Kotiseutuyhdistyksen museo aloitti toimintansa 1970-luvun alussa entisen Ala-Knaapin pakarissa. Seurakuntatalo aloitti samoin Ala-Knaapin entisessä asuinrakennuksessa, mikä lisäsi tilan käyttöä ja toiminnallista yhteyttä kirkonkylän keskustassa. 1970-luvun puolivälissä uudempi kansakoulu lakkautti toimintansa. Syynä oli pitkälti muuttoliike maaseudulta kaupunkiin ja oppilasmäärän väheneminen. Salosen vanha kaupparakennus oli paikallaan vielä 1980-luvulla, mutta on purettu tämän jälkeen. Rakennuksen erityisyys oli pärevuoraus. Salosen kaupan paikalla oleva kiinteistö on nyt Kalliola ja sen omistaa Kangasalan seurakunta (Kuhmalahden seurakunta). Nykyisten vanhustentalojen paikalla Ison-Pennontien varressa oli alkujaan Mustikan torpan hakamaa, myöhemmin Lehden tilan pellot, jotka myytiin kunnalle rakennusmaaksi. Uutta omakotiasutusta on tullut 1980-luvulta alkaen erityisesti ns. Mustikan alueelle (Mustikantie), Perhönvuoren läheisyyteen (Veräjätie?) ja Salokankaantien varteen. Kirkonkylän vanhan kylätien varteen ei ole rakennettu tiiviisti uudisrakennuksia. Kylätien historiaa on yritetty

ALUELOMAKE

elävöittää ja tuoda esiin pääosin museon toiminnan myötä. Ison-Pennontien varressa olevaa peltiseppä Eino Ahosen pajaa korjataan kotiseutuyhdistyksen projektina.

Kulttuurihistoriallinen arvo

Historiallinen arvo monipuolinen

Rakennus-historiallinen arvo rakennusperinteinen

Ympäristöarvo maisemakokonaisuus

Arvojen perustelu Isonpennon kylän maisemakokonaisuus ja sen säilyneet perinteiset asuinalueet, rakennukset ja pihapiirit kertovat hyvin erityisesti 1900-luvun vaihteen kyläkeskustan ja kirkon rakennusperinteestä, toiminnallisista ja historiallisista yhteyksistä.

Arvoluokitus maakunnallinen

Lisätiedot Kylää koskevat säilyneet ominaispiirteet ja toimenpidesuosituksukset on eritelty johdannossa.

Valokuvat Ilmavalokuvat Isonpennon kylästä 1950-60-luvulta, asukkaiden hallussa ks. Kiinteistölomakkeet.

Piirustukset Piirros Isonpennon kylästä 1900 vaihteessa Eino Ahonen Kuhmalahden Kotiseutuyhdistys, Kotiseutumuseo, Isopento;

Kartat Maakirjakartta 1635; Iso-Pento isojakokartta 1763; Iso-Pento isonjaon järjestelyn kartta 1902-08 (toimitus 1905); Pitäjänkartta 1932

Asiakirjat Kiinteistötiedot Kuhmalahden kunta (Rautajärventie 36 36840 Pohja); Aino Palmgren haastattelu vuodelta 1993, Inkeri Yli-Hinkkala hallussa; Marttala sukuselvityksiä mm. Jalmari Finnen tekemänä, Eeva Marttala hallussa.

Kirjalliset lähteet Längelmäveden seudun historia II, Kuhmalahden historia II, 1954. Hämeenlinna; Längelmäveden seudun historia I, Kuhmalahden historia I, 1949. Forssa; Raitio, Raine, 1996. Kuhmalahden historia III 1865-1995. Jyväskylä; Perinnealbumi, Pirkanmaa I, 1985. Kuopio. Kuhmalahden kyläraittien maisemasuunnitelma. 22.3.2001 Viatek Tampere.

Kuhmalahti Isopento 289-402

Kuhmalahden rakennusinventointi 2006

ALUELOMAKE

ALUELOMAKE

Aluetyyppi

Kylä

alue-id 2

Kuvaus

Kuhmalahden kunta on muodoltaan pitkänomainen n. 30 km pitkä ja leveimmillään n 13 km. Kunnan halkaisee Kangasala-Kuhmoinen maantie 325, jonka varrelle kyläkeskukset sijoittuvat. Vähänpennon kylä sijoittuu Isonpennon kylän länsipuolelle Kangasalta Kuhmoisiin ajettaessa. Pentojoessa kulkevaa kylien rajaa ei kylän historiaa tuntematon voi enää tunnistaa. Vähänpennon kylän erottaa maanviljelysmaisemasta ja peltojen keskellä olevista tilakeskuksista sekä maantieltä 325 kaukonäkymissä erottuvasta pappilasta. Maantien eteläpuolella on metsäinen alue ja pohjoispuolella Längelmäveden suuntaan peltojen keskellä olevien mautilojen alue. Vähänpennon kylällä ei ole keskustaa, mutta sen visuaalinen maamerkki on vanha pappila. Pappila sijaitsee peltomaisemassa nousevalla mäen kummulla ympäristöön hyvin näkyvällä paikalla. Vähänpennon Kivisalmentielle maa kohoaa Mattilasta länteen mentäessä ja erityisesti Kivisalmentien eteläpuolella Vappulan ja Puontilan kohdalla. Näkyviä maantieltä (Kuhmalahdentie) kantatalojen suuntaan estävät tienvarren ja rakennusryhmien lähellä oleva vesakko ja nuori puusto. Pappilan eteläpuolella on laajat peltoaukeat aina maantielle asti.

Vähänpennon päätie on Kivisalmentie ja maantie 325, joiden yli kyläläiset asioivat. Liikenteen solmukohtia on lähinnä tilateiden, Kivisalmen- ja Kuhmalahdentien risteykset sekä kirkonkylälle mentäessä Isonpennon puolella Kivisalmen-, Knaapin- ja Kirkkotien risteys. Maisemallisesti keskeisellä paikalla ovat: Mattila maantien varressa ja Pappila sekä Marttala Kivisalmentien varressa (kaukonäkymät maantieltä etelästä).

Yhtenäisiä aluekokonaisuuksia on varsinaisesti vain Kivisalmentien kantatalojen miljöö. Erityisiä maiseman huomiokohteita tai pienmaisemia ovat pappila ja Marttala (kaukonäkymät tiloille) sekä vanha torppien ja metsälaitumien alue. Omaleimaisin kylän Kivisalmentien kantatalojen miljöö (vanha kylän ja kantatalojen paikka 1500-luvulta) ja pappilan perinteinen yhteys kirkolle on vielä tunnistettavissa. Pappilan perinteisestä ympäristöstä viestittävät laajat peltoaukeat, vanha päärakennus ja puurivit sekä yksittäispuut. Vanha pappila on edelleen maiseman kiintopiste kaukonäkymissä ja Vähänpennon kylän maamerkki. Kantatalojen paikasta pappilan ja Puontilan välillä viestittävät vielä vanhat päärakennukset, yksittäispuut sekä puurivit. Maantieltä 325 pohjoiseen aukeavissa näkymissä peltoaukeat ja niiden keskellä rakennusten ja puiden saarekkeet kertovat vanhoista tilapaikoista. Peltoaukeat ovat kertovia ja ne avaavat näkymiä. Pappilasta ja Marttalasta avautuu etelään näkymiä mm. entisen Mäki-Marttalan suuntaan peltoaukeiden yli. Vappulasta ja Brusilasta avautuvat näkymät peltoaukeiden yli entisen torppien ja metsälaidunten suuntaan Vihriälään.

Historia

Vähänpennon varhaisimmasta toiminnasta kivikaudelta kertoo irtolöytö, nuolenkärki (Lehtolan pelloilta 1930-luvulta) ja perimätiedon mukaan eränkävijäajoista on peräisin nimitys Puontila. Paikalla on ollut mahdollisesti kylän vanhin asuttu paikka, missä on pidetty suojaa metsästysmatkoilla. Pysyvämpää asutusta varhaiseen Pennon kylään alkoi muodostua eränkävinnin ja varhaisen maanviljelyn myötä keskiajalla jo 1300-luvulta alkaen. 1500-luvun asiakirjoissa mainitaan Pento niminen kylä (vuodelta 1510). Vähäpento on alkujaan ollut vain yksi talo, josta jaon kautta on syntynyt useampia ns. kantataloja. Kylä, jonka taka- ja nautintamaata Vähäpento on ollut, oli todennäköisesti Varala, sillä kylän

ALUELOMAKE

varhaisin nimi oli Varapennola. Maakirjoissa Vähänpennon kantatalot esiintyvät ensimmäisen kerran henkilönnimillä 1540-luvulta, kuten Mattila, Brusila, Marttala ja Vappula. Viimeksi mainitut ovat poikkeuksellisesti naisten nimistä johdettuja ja syntyneet todennäköisesti perinnönkautta tapahtuneessa jaossa. Paunulan (kantatalo ja pappila) nimi taas viittaa pakanuuden tai varhaisen kristillisen ajan asutukseen jo ennen Marttala. Talo voikin olla se, josta jaettiin perinnön kautta tyttären osana Marttala. Puontila nimi voi viitata henkilön nimeen tai paikalle annettuun nimeen. 1500-1600-luvulla Vähänpennon kylän paikka oli nykyisen Marttalan paikkeilla rivikylän tapaan ryhmittyneenä. Paikka oli lähellä silloista rantaviivaa. Ennen vuotta 1604 vesiraja kulki Vähänpennon nykyisen Marttalan tilan pihapiirin pohjoispuolitse ja seuraten Kivisalmentien nykyistä linjaa Puontilan kohdalle. Puontilassa korkeampi kallio erottui hiukan rantalinjaa kauempana vedestä kohonneena. Puontilasta länteen maasto nousi korkeammaksi ja vesiraja siirtyi pohjoisemmaksi. Pentojoen kohdalla oli kapea pohjukka ja mahdollisesti lasku-uoma, johon muodostui vedenpinnan laskiessa jokuoma. Nykyisen pappilan kohdalla oli 1500-luvulla järvestä kohonnut pieni saari.

Vähänpennon kylää koskeva luonnonmullistus vuonna 1604 oli Iharin uoman puhkeaminen ja Längelmäveden uoman muuttuminen, mikä laski järven veden pintaa. Kivisalmentien, silloisen polun varteen ja Marttalan kohdalle 1600-luvulla muodostunut kantatalojen tiivis rivikylä rakennuksineen oli suotuisalla paikalla: etelään avautuivat raivatut pellot ja vedenpinnan laskemisen vaikutuksesta vesijätö muodosti kantatalojen pohjoispuolelle rantaniittyä, jota hyödynnettiin. Peltoviljely yleistyi voimallisen raivaamisen myötä 1700-luvulla ja jatkui 1800-luvulla. Toinen merkittävä muutos Längelmäveden veden korkeuteen sattui 1800-luvun alkupuolella. Vedenpinta laski Kangasalan Kaivannon kanavatyömaalla vuonna 1830 sattuneen maan murtumisen myötä. Längelmäveden pinta laski näiden tapahtumien johdosta kaikkiaan nelisen metriä. Vesijätöä tuli käyttöön viljely ja laidunmaaksi kylän kantatalojen käyttöön erityisesti 1700-1800-luvulla. Isojako (kartta vuodelta 1762) 1700-luvun lopulla ei muuttanut vielä välittömästi Vähänpennon rivikylän tai palstojen muotoa. Mutta 1800-luvun aikana kantatalot siirtyivät nykyisille tilapaikoille. Isonjaon järjestelyn kartassa vuodelta 1872 kantatalot ja pappila ovat jo nykyisten päärakennusten aseman mukaisesti. Idästä Kivisalmentietä länteen kuljettaessa ensimmäisenä oli pappila (Paunulan kantatalo) kallioisella mäellä, Marttala, Mattila, Brusila, Vappula ja viimeisenä Puontila.

Vähänpennon kylä sijoittui 1900-luvun vaihteessa Kivisalmentien varteen kirkonkylän ja Isonpennon keskustan läheisyyteen sekä osin metsäiselle alueelle nykyisen maantien 325 eli Kuhmalahdentien eteläpuolelle. Kuhmalahden kunnan palvelujen keskuksena oli 1900-luvun alussa pääasiassa Vehkapuntari. 1950-luvulta alkaen kuntakeskus on sijainnut Pohjan kylässä. Vähänpennon kylän asemaa on korostanut Kivisalmentien alkupäässä maisemallisesti keskeisellä paikalla ollut pappilan miljöö sekä vanhat kantatalot tien läheisyydessä pappilasta n. kilometri länteen. Vanhat kantatalot sijaitsivat Kivisalmentien eteläpuolella peltojen ympäröimänä. Päärakennukset sijaitsivat tien läheisyydessä tai peltojen keskellä. Ison- ja Vähänpennon kylää yhdistävä visuaalinen, toiminnallinen ja historiallinen side on ollut pappilan ja kirkon yhteys; niiden välillä oli matkaa vain n. kilometri. Pappilasta kuljettiin kirkolle Kivisalmentietä, joka jatkui Isonpennon kylänraittina ja maantienä (Kirkkotie) Isonpennon kantatalojen ja vanhan tiiviin rivikylän läpi kirkolle. Isonpennon kylätien ja maantien varrella olevat palvelut (kauppa, leipomo, posti) olivat myös Vähänpennon kylän asukkaiden käyttämiä. Vähänpennon kylällä ei ollut 1900-luvun

ALUELOMAKE

vaihteessa tiivistä keskittymää tai keskusta, kuten Isonpennon kirkonkylällä (vanha rivikylän muoto raitilla). Mutta Vähänpennon keskiaikainen kyläpaikka Marttalan (kestikievari) kohdalla ja pappilan paikka 1800-luvun lopulta voidaan katsoa kylän tunnusmerkiksi, historialliseksi ja toiminnalliseksi keskuksiksi. Myös Marttala lähinnä olevien kantatalojen välillä oli yhteisen historian vuoksi tiivis toiminnallinen yhteys. Kivisalmentien varteen Puontilasta länteen tuli perinteistä tien varren asutusta ja tiloja lohkotilojen myötä 1900-luvun alussa. Ne ovat edelleen tunnistettavia perinteisiä tilapaikkoja ja rakennukset ovat luonteva osa ympäristöään.

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun vaihteessa varhaisimpia lohkotiloja olivat mm. kylän eteläisellä metsäalueella sijainnut Mäki-Marttala (nykyinen Mäkelä Supastiellä), Kivisalmentien pohjoispuolella lähellä Längelmävetä Rantala ja Mäkelä. Kylä voidaan nähdä sille luonteenomaisten alueiden mukaan. Alueiden ominaispiirteitä korostivat Längelmävesi saarineen, viljelyyn raivatut pellot, rantaniityt, metsälaitumet ja torppien alue, tiet ja polut talojen ja laitumien välillä sekä pappila. Joista tärkein oli Pentojoki, joka oli Vähän- ja Isonpennon kylien rajajoki (Karhuojan haara) sekä Karhuoja. Karhuojan väitetään perimätiedon mukaan saadun nimensä siitä, että ojasta olisi muinoin löydetty kuollut karhu. Kylän kulttuurimaiseman muokkasi pääosin ihmisen toiminnot kuten rakentaminen, metsänhoito ja maanviljelys. Miljöökokonaisuuksina voidaan nähdä: 1. pappilan ja Marttalan kestikievarin ympäristö peltoineen; 2. Kivisalmentien varren kantatalot viljelyksineen; 3. peltojen eteläpuolella metsäalueen torppien, metsälaitumen ja kylän yhteisen sikopiirin alue.

Kylän varhaisimmat polut olivat kantatalojen, torppien, myllyn, kestikievarin ja pappilan välillä sekä karjan muokkaamia polkuja metsälaitumien suuntaan. Karjan metsälaitumet olivat erityisesti Vihriälän suunnalla, missä oli kylän yhteinen sikopiiri ja yhteisellä maalla olleita torppia (mm. Brusilan ja Puontilan torpat). Torppia olivat Hettu, Takkula, Kulmala, Ahola ja Korkeela. Männistön paikalla on perimätiedon mukaan ollut myös torppa. Torppien ympärillä oli pieniä niittyjä ja karjan laiduntamana hakamaatyypistä metsää. Kylän myllyistä tunnetaan 1900-luvun alusta Puontilasta etelään nousevalla mäellä ollut Lundstenin tuulimylly, joka tuhoutui myöhemmin palossa.

Kuhmalahden tieolot Kangasalle ja Tampereelle olivat pitkän huonot. Liikennöintiä helpotti 1950-60-luvun vaihteessa valmistunut maantie 325 Kangasalta Kuhmoisiin. Maantie tuli Vähänpennon kantatalojen peltojen eteläreunaan ja katkaisi vanhat kyläpolut ja tieyhteydet metsälaitumille sekä torppien alueelle. Tie oli kuitenkin kapeahko ja sen yli asioiminen metsän suuntaan jatkui tavanomaisesti. Erityisesti Marttalan, Pappilan, Mattilan ja Brusilan tiloilta jatkuivat tieyhteydet vanhojen karjapolkujen mukaan maantien yli etelään. Nykyinen Supastie on linjaltaan vanha karjapolku Marttalasta ja Paunulasta Mäki-Marttalan ohi metsälaitumille. Pappilan karjanpidosta 1800-luvun lopulta tai 1900-luvun vaihteessa ei ole tietoa. Tilan pellot olivat 1900-luvun alussa kuitenkin jo vuokralla, paikallismurteella pappilan ”arentaattorilla”, joka viljeli peltoja ja maita sekä maksoi siitä seurakunnalle. Kirkkoherra sai näin myös elintarvikkeita. Marttalan ja pappilan välillä oli lisäksi talojen yhteiskäytössä ollut polku. Marttala vanhana kestikievarina majoitti usein pappilan vieraita vielä 1930-40-luvulla.

1900-luvulla Vähänpennon kylän miljööseen vaikuttaneita muutoksia ovat olleet mautilojen tuotantosuuntien muutokset, uusien päärakennusten rakentaminen ja vanhojen pihapiirien muuttumien, vanhojen päärakennusten ja talusrakennusten purkaminen, siirtäminen tai

ALUELOMAKE

uusiokäyttö, metsälaitumien, hakamaiden ja niittyjen häviäminen sekä Vihriälän suunnalla olleiden torppien häviäminen. Paikalla on säilynyt Hetun torppa (nykyinen Vihriälä kiinteistö) ja sen läheisyydessä useiden muiden torppien kivijalat, tulisijoja ja kellareita. Brusilan tilan omistuksessa olevaa entistä metsälaidunta hoidetaan edelleen karjan metsälaitumena. Pappilan tilan yhteys kirkolle muuttui epäselvemmäksi, kun se ei enää toiminut virkatalona. Pappila siirtyi huutokaupan kautta taiteilija Teemu Luodon omistukseen 1970-luvulla. Tämän jälkeen tila muutettiin taidepappilaksi, jossa järjestetään taidenäyttelyitä ja monipuolista toimintaa kulttuurin saralla. Tämä on luonut pappilalle uudenlaisia toiminnallisia ja historiallisia yhteyksiä Vähän- ja Isonpennon kylään, mutta myös laajemmaltikin valtakunnallisessa taidetoiminnassa.

Kulttuurihistoriallinen arvo

Historiallinen arvo monipuolinen

Rakennus-historiallinen arvo rakennusperinteinen

Ympäristöarvo maisemakokonaisuus

Arvojen perustelu Vähänpennon kylän maisemakokonaisuus ja sen säilyneet perinteiset tilat, rakennukset ja pihapiirit kertovat hyvin 1800-luvun lopulla muodostuneen kylämiljöön rakennusperinteestä, toiminnallisista ja historiallisista yhteyksistä.

Arvoluokitus paikallinen

Lisätiedot Kylää koskevat säilyneet ominaispiirteet ja toimenpidesuosituksukset on eritelty johdannossa.

Valokuvat Ilmavalokuvat Vähänpennon kylästä 1950-60-luvulta, asukkaiden hallussa ks. Kiinteistölomakkeet.

Piirustukset

Kartat Maakirjakartta 1635; Vähä-Pento isojakokartta 1762; Vähä--Pento isonjaon järjestelyn kartta 1872; Pitäjänkartta 1932

Asiakirjat Kiinteistötiedot Kuhmalahden kunta (Rautajärventie 36 36840 Pohja); Aino Palmgren haastattelu vuodelta 1993, Inkeri Yli-Hinkkala hallussa; Marttala sukuselvityksiä mm. Jalmari Finnen tekemänä, Eeva Marttala hallussa.

Kirjalliset lähteet Längelmäveden seudun historia II, Kuhmalahden historia II, 1954. Hämeenlinna; Längelmäveden seudun historia I, Kuhmalahden historia I, 1949. Forssa; Raitio, Raine, 1996. Kuhmalahden historia III 1865-1995. Jyväskylä; Perinnealbumi, Pirkanmaa I, 1985. Kuopio. Kuhmalahden kyläraittien maisemasuunnitelma. 22.3.2001 Viatek Tampere.

Kuhmalahti Vähäpento 289-410

Kuhmalahden rakennusinventointi 2006

ALUELOMAKE